

ГОРДАНА ГОРУНОВИЋ

Одељење за етнологију и антропологију

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

gocagorunovic@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3280-6637>

Канали иранских пасторалних номада на мрежи YouTube: видео-наративи о животу племенског народа и етничке групе Лори (Лур) Бахтијари*

Овај рад се заснива на квалитативној анализи садржаја видео наратива на случајном узорку Јутјуб (YouTube) канала тзв. иранских номада из етничке групе Лор Бахтијари. Главно питање у основи истраживања је шта антрополог као гледалац и непристрасни посматрач може да сазна и научи из ових аматерских видео-формата, који се могу уврстити у жанр аутохтоног народног филма о свакодневном животу и обичајима пасторалних, делимично седентаризованих, (полу)номада на југозападу Ирана. Овај начин документовања свакодневних пракси номадских породица и кланова јесте пре свега алтернативни начин зарађивања новца на Јутјубу, али је и етнокултурна промоција етничке и племенске групе Лор Бахтијари и туристичка реклама њиховог завичаја – планинских села и сезонских насеља у подручју Загроса, округа Лордеган и провинције Чахармахал и Бахтијари. Посматрање филмова иранских видеографа који и сами припадају култури Лор Бахтијарија био је повод да антрополог почне да се упознаје с академском етнологијом и антропологијом у Ирану, која спада међу оне националне традиције што се налазе на пе-

* Овај рад је написан уз финансијску подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-66/2024-03/ 200163).

риферији главних светских, претежно западних, центара социо-културне антропологије.

Кључне речи: YouTube платформа, видео-каналы иранских пасторалних номада, етничка група Лор Бахтијари, аутоетнографија, етнокултурна репрезентација и туристичка самопромоција

Channels of Iranian Pastoral Nomads on the YouTube Network: Video Narratives of the Life of the Lori (Lur) Bakhtiari Tribal People and Ethnic Group

This paper is based on a qualitative analysis of the content of video narratives on YouTube channels of the so-called Iranian nomads from the Lor Bakhtiari ethnic group. The main question underlying the research is what an anthropologist as a viewer and an impartial bystander can learn from these amateur video-formats, which can be included in the genre of domestic folk films about the daily life and customs of the pastoral, partially sedentarized, (semi)nomads in southwest Iran. This way of documenting the daily practices of nomadic families and clans is primarily an alternative way of making money on YouTube, but it is also an ethnocultural promotion of the Lor Bakhtiari ethnic and tribal group and a tourist advertisement of their homeland – mountain villages and seasonal camps in the Zagros region, Lordegan district and Chaharmahal and Bakhtiari province. Observing the films of Iranian videographers who themselves belong to the culture of Lor Bakhtiari was the reason for the anthropologist to start getting acquainted with academic ethnology and anthropology in Iran, which belongs to those national traditions of the discipline that are located on the periphery of the world's main, predominantly Western, centers of socio-cultural anthropology.

Keywords: YouTube platform, video channels of Iranian pastoral nomads, Lor Bakhtiari ethnic group, autoethnography, ethnocultural representation and touristic self-promotion

„Дубоко у кршевитим планинама, постоји јединствено и флексибилно друштво које се назива номадске породице. Познате као бедуини, ове породице дубоко живе са природом и коренима својих предака. Њихова егзистенцијална карактеристика је суживот с околином, обичаји и пре свега њихова нераскидива веза као племена.“

YouTube канал BID¹

„Закорачите у неукроћене дивљине Ирана, где номади Чавила прелазе беспутне планине у ритму свог безвременог постојања. Овај влог нуди нефилтриран увид у њихов изузетан начин живота, деликатну равнотежу између човека и природе, прожету поштовањем, отпорношћу и древном мудрошћу која се преноси генерацијама. Гледајте како преговарају с издајничким путевима, вођени урођеним разумевањем земље и годишњих доба. Сваки корак је сведочанство њиховог трајног духа и дубоке повезаности са земљом. Придружите нам се док путујемо заједно с овим чуварима богатог номадског наслеђа Ирана.“

YouTube канал Chavil²

ВИРТУЕЛНИ СУСРЕТ СА КУЛТУРОМ ЛОР БАХТИЈАРИЈА НА ИНТЕРНЕТУ

Откако постоје интернет и друштвене мреже, занима ме питање да ли и у којој мери антрополог може да учи о другима чији језик и културу не дели, у условима који су далеко од класичног етнографског проучавања на терену, дакле, дословно „од куће“ и „испред монитора“. Може ли се уопште говорити о упознавању и разумевању друге културе у таквој лагодној ситуацији, која од вас изискује само то да „учествујете“ у дељеним садржајима и да комуницирате са другим корисницима мреже путем вербалних порука на енглеском или свом матерњем језику, са свешћу да не можете спровести етнографски интервју са видеографима-аматерима као припадницима културе коју настоје да сниме и репрезентују, нити да ћете моћи да научите изворни језик културе о којој је реч – у овом случају, фарси и лори – и проучавате је *in situ*?

Друго проблемско питање тиче се одређења жанра којим видеографи што снимају филмски материјал и постављају га на својим

¹ “Nomadic life blog. Family party in the mountains”, Bid, <https://www.youtube.com/watch?v=0oDkn3gBXTg> (приступљено 4. 3. 2024).

² “Nomads Cross Pathless Mountains: Nomadic Lifestyle of Chavil – Iran”, Chavil, <https://www.youtube.com/watch?v=kcLIawfDFM0> (приступљено 17. 7. 2023).

каналима комуницирају са корисницима дословно из целог света. Видео-снимци, описи, коментари и наративи који их прате понекад личе на аматерске документарне и етнографске филмове, тачније, на онај вид визуелног начина изражавања и стваралаштва који Слободан Наумовић (Naumović 2020) назива „аутохтоним“ народним филмом, а понекад на квазидокументарни филм, односно мешавину ријалити програма (попут вијетнамских Јутјуб канала о томе како изградити пољопривредну фарму у планинском подручју и прашуми³) и игране сапунске опере. Текст који се налази пред читаоцем резултат је тако стеченог, евидентно ограниченог етнографског знања и комуникацијског искуства на мрежи Јутјуб, као и читања релевантне антрополошке литературе, етнографских и других извора података, од којих су неки такође дигитални, нпр., *Encyclopaedia Iranica*⁴ и *Kulturni centar I.R. Irana za Srbiju i Crnu Goru*.⁵

Почеци етнологије у Ирану, традиционално назване мардомшенаси – од фарси речи *marjom* у значењу „народ“, демос, која се не односи на етничке групе; етнос би био *qowm* у иранском идиому – сежу у тридесете године 20. века, када су по наређењу краља Резе Пахлавија основани Музеј и Институт за етнологију (Shahshahani 2022, 1). Према писању Сохеиле Шахшахани, у њиховом оснивању су учествовали интелектуалци који нису имали етнолошко и антрополошко образовање. Иако је отада изван број иранских научника стекао факултетске дипломе и докторате у иностранству, најчешће на Западу, у Француској, Швајцарској, Великој Британији и Америци, академски статус антропологије и других друштвених и хуманистичких дисциплина у Ирану је остао на ниском нивоу до данас. Овај назив за домаћу дисциплину је увела Сохеила Шахшахани, која се 1980-их школовала у САД, постала стручњак за етницитет и покренула часопис *Anthropology*. Од раних 1950-их је постојао Одсек за антропологију само на Факултету друштвених наука Универзитета у Техерану, али су у међувремену основани одсеци и у другим универзитетским центрима. Уз то, факултети на којима се предају друштвене и хуманистичке науке, односно студије културе нуде и антрополошке курсеве, које, међутим, у већини случајева предају социолози. Занимљиво је да већину иранских етнолога и антрополога чине жене (Shahshahani 2012).

³ Нпр., канал *Forest life skills DT*, <https://www.youtube.com/@forestlifeskillsdt> (приступљено 10. 6. 2023).

⁴ <https://www.iranicaonline.org/> (приступљено 2. 6. 2023).

⁵ <https://me.iran.rs/opstipodaci> (приступљено 4. 6. 2023).

Од страних антрополога који су радили међу различитим етничким групама и пасторалним номадима, или пак у урбаним срединама у Ирану, треба поменути Фредрика Барта који је, након Курда у Ираку и Сват Патана у Пакистану, проучавао групу Басери у јужном Ирану (о Бартовом раду подробно пише Eriksen 2015), Роберта и Ненси Тепер (Шахсавани), Жан-Пјер Дигара (Бахтијари), Лоис Бек (Кашкаји), Филипа Салцмана (Балучи), Вилијама Ајронса (Туркомани), Сузан Рајт (Мамасани), Кристијана Бромбержеа (у Гилану), Брајана Спунера (Spooner 2024 (1971), 1998) и др. Ирански етнологи и антрополози који су проучавали поједине етничке групе, њихову седентаризацију и културу су Надер Афшар Надери, Сохеила Шахшахани (Мамасани) и Секандар Аманолахи (Лур у Луристану).

САВРЕМЕНИ ЛОРИ У ПРОВИНЦИЈИ ЧАХАР МАХАЛ И БАХТИЈАРИ

Народ Лори или Лури Бахтијари⁶ једна је од старих етничких група које живе у Ирану вековима, ако не и више миленијума. Један од првих етнографских документарних филмова, *The Grass: A Nation's Battle for Life* из 1925. године говори управо о њима и масовној сезонској миграцији 50.000 људи и непрегледног стада, под вођством племенског старешине Хајдара Кана, из Анадолије у Турској до њихове територије на западу Персије.⁷ Данас су настањени у источном Ираку и југозападном Ирану, у провинцији Чахар Махал и Бахтијари која се налази у подручју планине Загрос,⁸ као и у Луристану. Главни град провинције Чахармахал и Бахтијари је Шахр-е-Корд, а седиште округа Лордеган (у локалном говору Лордгах), који је према попису становништва из 2016. имао око 209.000 становника, јесте град Лордеган са око 40.000 становника.⁹ У овом округу живи највећи број блогера који се баве снимањем филмова о номадима Лори.

⁶ У етнографској литератури и другим изворима они се различито називају, вероватно у зависности од изговора етнонима у локалном наречју – Лори, Лор, Лури и Лур.

⁷ Верзија филма од 50 мин – 1925 Ethnographic Documentary Film “Grass” Migration of Bakhtiari Tribe of Persia/Iran, *Internet Archive*, <https://archive.org/details/xd-13934-grass-feature-version-mos-vwr> (приступљено 5. 2. 2024).

⁸ “Iran – Zagros mountains”. *DOORA*, <https://www.youtube.com/watch?v=PTp9oPYp4fE> (приступљено 10. 02. 2024).

⁹ “Lordegan County” (приступљено 20. 8. 2023).

Лори заузимају 2% у укупној популацији Ирана. Вековима су били номади сточари,¹⁰ али су током XX века, још за време владавине последњег шаха Мухамеда Резе Пахлавија и посебно након исламске револуције, оснивања Исламске републике Иран (1979) и аграрне реформе, под притиском државне власти почели масовније да се седентаризују у селима и да граде куће у градовима, тако да се могу назвати трансхумантним полуномадима. Данас је већина Лорија трајно настањена у селима и градовима. У пролеће, чији почетак пада на празник Но(в)руз Бајрам или Норуз Еид (у значењу „Нови дан“, иранска Нова година),¹¹ Лори из руралних подручја селе се са својим стадима из нижих, топлих, тропских предела (*garmsir*) у више, планинске и хладније (*sardsir*) у потрази за пашом. Гаје овце и козе и држе магарце, коње и муле ради преноса терета, сточне хране, дрва за огрев и других неопходних ствари за живот људи и животиња у логорима.

Највећу промену у њиховом традиционалном начину живота изазвала је технологија: последњих деценија многи од њих имају или изнајмљују камионе за превоз стада из села у планинске логоре, поседују аутомобиле и мотоцикле, плинске боце за спремање хране, мобилне телефоне и соларне панеле за добијање електричне енергије у логорима. Граде склоништа од камена и блата (мешавине глине и сламе) за људе и оборе за стоку, у последње време и солидне једнособне куће од бетонских блокова и малтера, док неки и даље повремено, током лета, живе у шаторима и адаптираним пећинама, чије зидове украшавају полихромним цртежима и инкрустацијама. Вештина ових горштака у преживљавању у негостољубивој природи, прелажењу преко набујалих горских река помоћу сајли, гондола или импровизованих мостова,¹² рибарењу у реци Херсан¹³ и кретању по кршевитом и опасном терену је за-

¹⁰ О традицији трансхумантног сточарства на Балкану и његовом обнављању на крају 20. и у 21. веку, видети Naumović & Dražeta 2023.

¹¹ Ово је древни обичај који потиче из традиције зороастризма и од 2009. године се налази на Унесковој репрезентативној листи културног наслеђа човечанства, "Nowruz, A gathering of people with a common heritage along the Silk Roads", UNESCO, <https://en.unesco.org/silkroad/content/nowruz-gathering-people-common-heritage-along-silk-roads> (приступљено 20. 3. 2024).

¹² "Nomads cross the hard path of the river", *Doora*, <https://www.youtube.com/watch?v=tkFuhLZnVno>

¹³ Она је природна граница између суседних провинција Чахармахал и Бахтијари и Кохијех и Бајер-Ахмед.

дивљујућа.¹⁴ Пастири носе пушку са собом јер у планинама има вукова и леопарда, који се зими спуштају у села и нападају стада. Жене су подједнако марљиве, вичне многим физичким пословицама који се у другим културама сматрају мушким (нпр. традиционалном народном градитељству и руковању ватреним оружјем), спретне и издржљиве.¹⁵ Поред гајења стоке, баве се још и рибарењем и пчеларством, те сакупљањем лековитог биља, дивљих јестивих биљака (нпр., зелених листова биљке *кардех* и кртола *билахар* које расту на крају зиме), жира и бобичастог воћа попут дивљег планинског пистаћа.

Храну припремају напољу на отвореном огњишту. У исхрани доминирају бесквасне погаче печене на сачу (*нан шири*, *барко*) или директно на жару (*јерга*), јела од пиринча (*џилаф*), макарона и разних додатака у виду поврћа, сушених семенки и пасте од нара, бобица жутике и оријенталних зачина, као и пилеће месо са роштиља (*кебаб*). Јела од куване овчетине (слична нашем паприкашу) или печење припремају се само за веће празнике, свадбу, рођење детета и друге породичне прославе. Приликом друштвених посета гошћење подразумева служење чаја и комплетног obroка. Жене се између себе поздрављају љубљењем у руке три пута, са мушкарцима тако што их пољубе у руку, а они њих у чело или теме, док се мушкарци рукују и љубе три пута у образ. Упркос економској кризи, великој незапослености и инфлацији, гостопримство и колективне гозбе имају велику вредност у заједници. У посету се никада „не иде празних руку“ (иранска пословица), дарови су обавезни, а то су најчешће храна, воће и посластице. Гости, тј. жене помажу у припремању јела приликом заједничког обеда, који се служи на поду, на простром столњаку или мушеми. Приликом гозбе, прво се служи чај, затим воће, куповни колачи и на крају главни оброк. Алкохолна пића су забрањена у њиховој култури и изузетно ретко се може видети да неки мушкарац пуши цигарете.

Према вероисповести, они су муслимани шиити, али већина учесника у видео-снимцима на каналима ЈТ не оставља утисак да су одани вери, док поједини практикују намаз или посећују џамију,

¹⁴ "Climbing with NO EQUIPMENT? Incredible Feat by Nomad Will Shock You!", *Plerd*, <https://www.youtube.com/watch?v=uCMm53fjK8Y> (приступљено 10. 8. 2023).

¹⁵ "Documentary about two nomadic women, Narges and Masoumeh, in the mountains", *Par*, https://www.youtube.com/watch?v=9y5_JUakcqY&t=1992s (приступљено 16. 9. 2023).

односно неко светилиште. Пошто су гледаоци постављали питање о „култури Рамазана“ и поштовању обичаја поста, оператор канала Пар је одговорио да су

за време месеца Рамазана јело и пиће на улици забрањени. У Ирану људи не питају једни друге да ли посте или не, то је потпуно лична ствар. Тако да су религија и верска уверења потпуно лична питања и међусобно поштовање мишљења је један од приоритета понашања и карактера Иранаца.

Штавише, има индиција да се последњих десетак година један део Лори Бахтијарија враћа својој древној вери – зороастризму.¹⁶

Њихову традиционалну културу одликују лори дијалекат сродан фарсију и са примесама курдског језика; родовска ендегамија („породични брак“, како га они називају); музика, плес и музички инструменти као што су труба (*шошмал* или *сахар*), бубањ и свирала од трске слична флаути (*неј*); декоративна народна уметност са флоралним и апстрактним мотивима; мушка ношња од вуне у црно-белој боји, дуге женске хаљине јарких боја и шарених дезена; женски плес у колу са разнобојним марамама као реквизитом и мушка борбена игра са штаповима, који се обавезно перформирају на свадбама и фолклорним свечаностима. Док се мушкарци облаче у западњачком стилу, иако и даље носе веома широке чакшире типа шалвара (радне панталоне), по којима су Лори познати, жене се држе традиционалног одевног кода, карактеристичног кроја својих дугих шарених и светлуцавих хаљина (осим у жалости), за чије шивење утроше најмање 5 м платна,¹⁷ као и марама, док у јавности обавезно носе чадор, хиџаб.¹⁸

Седе на теписима и обедују на поду, на којем и спавају у свакодневној одећи. Намештај је веома оскудан или га нема уопште. Тај начин живота се задржава чак и у великим градским кућама, богато опремљеним чувеним персијским теписима, ручно израђеним танким душецима и јастуцима са пуњењем од вуне или синтетичког материјала, без европског намештаја, иако многи имају модерно оп-

¹⁶ “Lurs”, *Wikipedia* (приступљено 15. 8. 2023).

¹⁷ “Sewing Lori girls’ clothes by nomadic women: nomadic life in Iran”, *Lura*, <https://www.youtube.com/watch?v=HG76LQckgek> (приступљено 7. 1. 2024).

¹⁸ О традиционалном костиму жена и мушкараца, видети “CLOTHING xxv. Clothing of the Baḳtīārīs and other Lori speaking tribes”, *Encyclopædia Iranica*, <https://www.iranicaonline.org/articles/clothing-xxv>

ремљене кухиње са шпоретом на гас, електричну енергију и телевизиоре.¹⁹ Гледатељка са енглеског говорног подручја је „завиљена“ тиме

како лако жене прелазе из модерне добро опремљене градске куће са свим модерним апаратима у живот на планини. То је као да не престано прелазите из једног века у други. Оне иду од микроталасне до кувања на отвореној ватри и одличне су у оба случаја.²⁰

Овај коментар се конкретно односи на жене из породице са канала Бид, које се периодично крећу између куће у граду Лордегану и планинских логора.

ПОРОДИЧНИ КАНАЛИ НА ЈУТЈУБУ КАО НОВ ДРУШТВЕНИ ФЕНОМЕН И ЕКОНОМСКИ ЧИНИЛАЦ У ЖИВОТУ ЗАЈЕДНИЦЕ

Породица Лорија може да буде нуклеарна, проширена, вишегенерацијска и велика (нпр., породица на каналу Перен), слична нашој задрузи: у домаћинству могу да живе родитељи, неудате ћерке и неожењени синови, као и ожењени синови са својим породицама и унучад. Чак и када не живе у истом домаћинству са родитељима него одвојено или раде у неком другом месту, ожењени синови дају допринос породичном буџету (нпр., породица Бид). Међу руралним Лоријима су уобичајени бракови између сродника (паралелних и укрштених рођака) и зато се, по речима видеографа Киануша са канала Бид, пре склапања брака врше тестови како би се осигурало да потомци рођени у браку немају генетски проузроковане аномалије. Да ли и колико често се то практикује, немогуће је рећи. Пратиоци поменутог канала су могли да виде рођење здравог детета након неколико намерно изазваних побачаја због генетске неусклађености брачног пара Ашраф и Хашема.

У Ирану је обавезно основно школовање деце узраста од 6 или 7 до 12 година, а деца номада која потичу из руралних области где нема школа за то време живе у интернату у граду. Према закону, девојке могу да се вере или удају у 13, а младићи у 15. години, али је то

¹⁹ "Nomadic Iran: Hojjat and Farzaneh's family meeting at Hojjat's brother's house!", *Setin*, <https://www.youtube.com/watch?v=R5biT46yZIQ> (приступљено 1. 2. 2024).

²⁰ "Jamshid's love story. Jamshid and his father left the mountain to propose to Zainab", *Bid*, <https://www.youtube.com/watch?v=dFYWc2pGTOA&t=194s> (приступљено 15. 3. 2024).

у пракси касније, у случају мушкараца након војске или запослења; служење војног рока је обавезно за мушкарце између 18 и 27 година и траје две године. Када проси девојку младић треба да јој купи прстен, хаљину и ципеле. Џамшид, омиљени лик са канала Бид, у недостатку других средстава продао је свој мотоцикл²¹ да би, противно вољи својег оца који је имао план да га ожени ћерком пријатеља, запросио вољену девојку, 14-огодишњу сестру од ујака, што је изазвало негодовање руских и западних пратилаца канала као „противприродна“ и „ризична“, тј. родоскверна веза. Због сукоба с оцем око избора и просидбе девојке, односно непоштовања воље главе породице, Џамшид је отишао од куће и запослио се као физички радник у фабрици цемента. То умногоме отежава егзистенцијалну ситуацију породичног домаћинства и гајење стада, јер је Џамшид најмлађи син од којег се очекује да остане са родитељима и брине се о њима у старости. У међувремену се он вратио у породични зимски логор и добио очеву сагласност да се за неколико година ожени рођаком коју воли. Дотле мора да привређује у сточарству и изгради кућу у коју ће довести невесту.

У последњих неколико година породице Лори Бахтијарија су нашле алтернативни извор прихода – на Јутјубу. Иран је под санкцијама САД и међународне заједнице већ деценијама. Јутјуб, Фејсбук и друге америчке друштвене мреже су забрањене у земљи, али је интернет ограничено доступан и многи полуномади оснивају канале тајним путем (пријављују се у западноевропским земљама, Великој Британији, Швајцарској, Данској или пак Турској и Индији), односно на легалним иранским верзијама сајтова за дељење видео садржаја где постоји строга цензура.²² На њима приказују свој свакодневни начин живота, што укључује послове око стоке и у земљорадњи²³ (орање уз помоћ животињске вуче, сетву и жетву усева); припремање хране и прављење млечних производа, као што су јогурт и тврди сушени сир курд); традиционалне племенске обичаје и фолклор; породично-родбинске и друштвене односе; гостопримство; љубав према животу на отвореном – у француском докумен-

²¹ "Jamshid sacrifices for love", *Bid*, <https://www.youtube.com/watch?v=Bw84CakWUwk> (приступљено 27. 1. 2024).

²² "Why are there so few Iranian YouTubers (like vloggers, gamers, people with a passion) if we don't count Iranians who live outside Iran?", *Quora*, <https://www.quora.com> (приступљено 13. 2. 2024).

²³ "Village life - Traditional agriculture", *Doora*, <https://www.youtube.com/watch?v=l3ZvM5vgoFU> (приступљено 10. 2. 2024).

тарном филму Последњи номади Ирана једна жена каже да тај начин живота више одговара мушкарцима него женама – клановску солидарност и кооперативност, али и промене егзистенцијалних услова уз прихватање нових културних елемената (средстава масовне комуникације и робе широке потрошње), услед глобализације која не може да заобиђе чак ни теократске режиме какав је на снази у Ирану.

Приход од канала на YT омогућава власнику и његовој ужој или широј породици да побошљају животне услове или чак да остваре виши стандард: да купе грађевински материјал и саграде, по нашим мерилима, скромну кућу и привредне објекте за стоку, опреме домаћинство техничком робом која је скупа (нпр., фрижидер иранске производње кошта 20 милиона томана, око 500 америчких долара, а увозна роба је још скупља; половна машина за веш кошта 3 милиона томана итд.),²⁴ побољшају исхрану људи и животиња и томе слично. Отац на каналу Пар, који је изградио кућу у ближој околини села Дехзира и престао да буде номад, у разговору са најстаријим сином Арманом каже:

Ова зима је била добра. Знаш ли где смо били прошле зиме? Ти си био у бакиној кући [у селу] и ишао си у први разред, а нас троје смо били у тропској области и пећини са стадом, много пута сам плакао.²⁵

На примеру Бабакове нуклеарне породице најбоље се може сагледати постепени ток процеса седентаризације и преласка на хортикултуру и земљорадњу, тј. на нов начин производње. Поред гајења оваца, породица се посветила изградњи трајних објеката, воћарству, повртарству, пчеларству и гајењу детелине и кукуруза на сопственој земљи. Планирају да прошире кућу и почну да се баве сеоским туризмом.

У комуникацији са гледаоцима, породице су почеле да се називају по својим каналима – Доора, Дарал, Плерд, Пар, Перен, Бекр, Бид, Шаблиз, Пелтир (основани 2022. и 2023. године), Сетин (основан 2024. и приказује свадбене обичаје и живот младог брачног па-

²⁴ Нпр., "Babak goes to the city to buy refrigerator...", *Par*, <https://www.youtube.com/watch?v=msUp-vffijA> (приступљено 22. 1. 2024).

²⁵ "Rural life in Iran.ir Narges and Babak asked viewers to choose the name of the baby girl", *Par*, <https://www.youtube.com/watch?v=IQhH3TFq3ig> (приступљено 1. 2. 2024).

ра Хоџата и Фарзане), Боора, Сардара, Шолиз, Чавил, Карон итд. Све су међусобно повезане сложеним сродничким и брачним везама,²⁶ посећују се и окупљају на свадбама, сахранама и другим пригодама. То су ближњи и дружбеници који учествују у животима једни другима и заједно старе, као што би рекао социјални феноменолог Алфред Шиц (Šic 2012), у стварном животу и филмским причама. Већина потиче из забаченог планинског села Дехзир-е Дудера, кроз које протиче река Канех,²⁷ у руралним дистриктима Дудера и Сардашт у округу Лордеган.²⁸ То је, њиховим речима, село старо најмање сто година и последње у номадској регији. Сељани имају електричну струју, али немају гас и водовод – водом се снабдевају са реке и планинских извора. У летњој сезони село се испразни, већина породица сели стоку у *sardcir* подручја. Све породице имају своје канале на мрежи Јутјуб и остварују зараду од уређивања влогова. У Дехзиру пак не постоји инернет па се локални видеографи довијају и проналазе тачке високо у брдима изнад села где се може „ухватити“ брза интернет веза из суседне области.

Ако је веровати Бабаку Хосеинпуру, власнику канала Пар, он је био први који је донео видео-камеру у село. Том камером је снимљена његова свадба 2015. године.²⁹ Након тога је један факултетски образован човек из града замолио Бабака да почне да снима живот номада у области сардсир за телевизију, али су филмови, без његовог знања, завршили на Јутјубу.

На истом каналу сам сазнала да је у селу боравила „др Сузан“ која је „проучавала жене“. На питање како се презива „др Сузан“ и да ли је антрополог, нисам добила одговор. Претрагом интернета открила сам да је реч о Сузан Рајт, антропологињи образовања из Данске, која је у 1970-им проучавала утицај шахове нове бирократске државе на племенску политичку организацију и рад учитеља, већином жена,

²⁶ Речима једног гледаоца/тељке, „Да, сви су повезани. Читав широки град Лордеган и његова околина. [Клан] Хосеинпур је краљевство Јутјуб блогова“. „Farzaneh's return: the day when life continues happily“, *khersan24*, <https://www.youtube.com/watch?v=ysUr3ICRmlM> (приступљено 11. 3. 2024).

²⁷ Преко лета пресуши, а када пада јака киша она се претвара у блатнаву бујицу која наноси штете зградама, платформама и прилазима до кућа. Упркос томе, Иранци сматрају кишу божјим благословом и милошћу. „Glory and fear: the beauty and destruction of rain and river flooding“, *Setin*, <https://www.youtube.com/watch?v=z8522kN0MAY> (приступљено 16. 2. 2024).

²⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Dehzir-e_Dudera (приступљено 20. 8. 2023).

²⁹ „Rural life in Iran The wedding of Babak and Nargis in 2015“, <https://www.youtube.com/watch?v=FTFw2LMJlMw&t=624s> (приступљено 3. 1. 2024).

широм Ирана (Houtman & Wright 2004, 16). Вероватно у Дехзиру и, експлицитно речено, у селу Дошман Зиари у провинцији Фарс, она је између 1974. и 1976. године проучавала пројекцију друштвених односа између патрилинеарних родова и кланова подгрупе племена Лор, Мамасанија, у физичком простору села, као и обрасце у просторном понашању жена у оквирима патрилокалне групе, суседства и сеоске заједнице (Wright 1993), да би их интерпретирала у теоријској вези с антрополошким проучавањима неформалне моћи жена (Field 1982, 928). Њен текст је објављен у зборнику радова, *Women and Space: Ground Rules and Social Maps*, који је уредила Ширли Арденер (Ardener 1981, 1993).

Видеографи су млади људи, неки и деца (нпр., Асгар, сниматељ на каналу Пар), и у сродству су са породицама чији живот снимају из дана у дан. Власник канала Пар, популарни Бабац, жали се да не може да нађе раднике који би му помогли да изгради објекат за кухињу:

Радника има много, али као да нико више неће да ради, сви имају камере и канале на Јутјубу, много лажу и [радници] неће да се појаве пред камером.³⁰

У једном филму на каналу Сетин млади брачни пар одлази у посету младожењиним брату који је, по речима наратора, „културан“ и зато неће да га снимају. Активности на Јутјубу могу да буду предмет сукоба у породици, као што се десило са двојицом браће, Бабаком и Хајдером, од којих се први, осетивши се превареним, обратио суду да затражи своја права, али без успеха. Браћа су отада престала да говоре један са другим, а помирили су се тек после годину дана на тај начин што је, према обичају у селу, сваки посетио оног другог у његовој кући. Посредници у мирењу су били њихови родитељи и старија сестра.³¹

Гледаоци цене оне канале, као што су Пар и Бид, на којима оператори комуницирају са њима тако што одговарају на питања и уважавају мишљења и сугестије. У том погледу је оператор и видеограф канала Плерд, декларативно девојка и Тајебина сестра, упркос популарности садржаја, најмање комуникативан и рецептиван за питања,

³⁰ “A rural family in Iran 1x Narges is having a hard day and Babak tries to inspire her”, *Par*, <https://www.youtube.com/watch?v=xzjMuY2RVvc> (приступљено 3. 2. 2024).

³¹ “Rural family in Iran 1x Babak and his brother reconciled and celebrated the occasion”, *Par*, <https://www.youtube.com/watch?v=XRg-2mF46xM> (приступљено 4. 2. 2024).

критике или добронамерне сугестије, што озлојеђује оне гледаоце који би хтели више да сазнају о прошлости главне јунакиње и њеној примарној породици (о томе филмови „ћуте“), или да им се она обрати, односно да јој својим саветима помогну у обављању свакодневних послова и васпитавању деце. Сугестије и савети су често мотивисани културним схватањима, стереотипима или предрасудама гледалаца из Русије и западних друштава, посебно у вези са негом, образовањем и социјализацијом деце оба пола без разлике (нпр., редовним одржавањем личне хигијене, обувањем и облачењем сходно годишњем добу насупрот навици номадске деце да иду боса и лети и зими), услед непознавања и неразумевања културе и породичног уређења иранских номада. По мишљењу једне руске коментаторке:

Оне особине Тајебиног карактера којима смо се раније дивили почеле су да дају лоше плодове. Она деци упућује примедбе несигурним, молећивим тоном, али је деца уопште не слушају. Не желе да се обују, градитељ је дао примедбу Самију [да обује чизме ако хоће да му помаже], а мајка ћутке хода. Стално се разболевају и не носе ципеле које одговарају временским приликама. Док сам ово гледала, била сам исцрпљена од бриге за децу; почела је да ме нервира Тајевина хладна равнодушност како према непослушности деце, тако и према неред у дворишту.

Друга гледатељка иде у другу крајност када констатује:

Гледала сам ваш канал да бих видела живот и традицију Ирана, а захваљујући саветима претплатника, Тајеба се претвара у Русињу. То ме не занима. И ја сам из Русије. Одјављујем се.³²

Стиче се утисак да су гледаоци из руралних подручја и индигених заједница најотворенији за другачије услове живота, са којима могу да се повежу на основу властитог искуства у својој култури, нпр., припаднице резервата Навахо Индијанаца које своје друштво означавају као „матријархално“, кавкаских и сибирских народа и др. Већину гледалаца уопште узев чине жене из различитих делова света.

Описи појединих канала су изразито лирски и романтични, у њима се истичу мотиви као што су хармонија између човека и при-

³² “Beauty in Simplicity: Stonework on the Single Mother Farm”, *Plerd*, <https://www.youtube.com/watch?v=4YNo98Dl9yU> (приступљено 7. 2. 2024).

родне средине и лепота пејзажа: излазак и залазак сунца, планински врхови прекривени снегом, шум ветра, мирис пољског цвећа, жубор воде. Опис канала Шаблиз, на којем се приказује свакодневни живот оца кога је супруга напустила због другог мушкарца и оставила са двоје мале деце, гласи овако (у преводу с енглеског):

У величанственом загрљају планина, отац стоји са своје двоје мале деце, чије се присуство непрестано меша са пејзажом који изазива страхопоштовање. Док сунце баца своје златне зраке преко кршевитих врхова, благи поветерац шапуће кроз високе борове, носећи са собом слатки мирис пољског цвећа. Својим блиставим осмехом и светлуцавим очима, отац одише осећањем мира и хармоније, одражавајући смиреност природног света око себе. Његова веза са планинама је опипљива, као да су он и природа испреплетени у плесу чистог блаженства. Сваким кораком отац се грациозно креће, ноге му тону у меко тле, грлећи га у наручју природе. Његова деца, у чуду и разрогачених очију, жељно прате његове стопе, њихове мале руке пружају се да дотакну живописне таписерије стваралаштва природе.³³

Један од честих мотива у описима је метафора путовања, која може да се односи дословно на кретање у простору, од сеобе породице са стадом два пута годишње (*yilaq* у рано пролеће и током лета; *qashlaq* на крају лета до јесени или пролећа наредне године), његовог чувања у планини и планинарења до одласка у град Лордеган ради куповине или тражења посла. Може се односити и на градњу куће, кулинарска умећа, породични излет на атрактивни Аташгах водопад у близини истоименог села, удаљеног 40 км од Лордегана, или свадбену свечаност номада. Назив канала Бид означава „врбу“, али и „одлазак и повратак“. Начини на које видеографи користе израз путовање сугеришу да се и сам чин гледања видео снимака схвата као авантура и путовање кроз свет живота друге културе.

Поред канала Доора, Дарал – Иранијан Лајфстајл, Тир, Пар и Перен који се углавном придржавају начела документарности, најпопуларнији је Плерд, који је од оснивања крајем јануара 2023. године поставио 434 видео снимка, стекавши преко 350.000 потписника

³³ У међувремену је цео садржај овог канала нестao са платформе YouTube па је власник основао нов канал, *shabliz24*.

и преко 200 милиона прегледа у време писања овог текста.³⁴ Од августа 2023. његова концепција је измењена: уместо приказивања активности целе тзв. породице Плерд (коју отада снима канал Бид), канал емитује животну причу једне жене из те породице, која је са троје мале деце напустила мужа када је он довео са собом другу жену у њихов летњи планински логор.³⁵ Тајеба и њена деца Азада, Сами и Хамид отада изазивају огромну пажњу гледалаца са свих континената, а највише коментара свакодневно пишу потписници из Русије, САД и латиноамеричких земаља. У опису њене приче на каналу Плерд стоји:

Ова мајка, чија се изванредна прича одвија у видео снимцима, оличава непоколебљиву снагу и отпорност у суочавању са недаћама. С огромном одлучношћу, напустила је свој дом како би заштитила своју децу од тешке породичне ситуације, што је пример дубоких жртава које мајке подносе за своје потомство. Њена способност да преобрази тешкоће у прилике је сведочанство њене непоколебљиве љубави и оданости обезбеђивању боље будућности својој деци, чинећи је заиста инспиративном фигуром која заслужује дивљење и поштовање.

У међувремену је Тајеба (енг. Таууеба је вероватно транскрипција арапског имена Тајиба/Таиба) стекла статус изузетно самосталне, сналажљиве, вредне и резилијентне номадске (супер)жене са мушким карактером и нежне (супер)мајке и васпитачице, која се бори за опстанак своје деце на малој изолованој фарми у засеоку Шамсабад у планинској области – фарми коју је стекла и изградила властитим радом и захваљујући приходу од канала – до епитета као што су хероина и „светска звезда“ Јутјуба. Дивљење на граници с обожавањем сажимају речи гледатељке која се нада да ће Табеја, како је погрешно назива,

бити номинована за Нобелову награду у Ослу и друге награде за праву хероину нашег света. Ви сте, како сам вас назвала отпочетка,

³⁴ До 6. 8. 2024. када је вршена ревизија овог текста, прича о Тајеби и њеној деци је добила сасвим другачији ток, док је број пратилаца канала порастао на 374.000, а број постављених видео-снимака на 476 са 228.576, 680 прегледа.

³⁵ "Nomadic Man's Conflict: Two Wives, One Mountain Home", *Plerd*, https://www.youtube.com/watch?v=pHcBAJrC_qM&t=2533s (приступљено 16. 8. 2023).

Мајка Храброст наше данашњице, ви сте лепа Да Винчијева Ђоконда, њен енигматични осмех се може назвати Табејиним осмехом, зато што је лепота ваше душе права лепота жене! (11. 2. 2024).

По речима друге гледатељке, „изгледа да Тајеба још увек не схвата да је један од најпопуларнијих канала за странце, рекла бих да је најпопуларнија Иранка на Јутјубу“.³⁶ Сама је купила плац и уз помоћ најамног радника саградила једнособну кућу од бетона, просторије за купање и тоалет, велики амбар првобитно намењен за стоку који је адаптирала у стамбени простор и језерце за гуске, увела воду, купила соларну батерију, моторну тестеру за дрва и машину за шивење. Гаји кокошке и гуске и мало стада оваца.³⁷ Почела је да гради велики амбар за сточну храну, а онда је на пола изградње настала нова драма, сазнала је да су јој потребне дозволе Одсека за природне ресурсе за држање оваца и подизање привредних зграда у том подручју које је угрожено дефорестацијом.

Упркос великој популарности канала и ангажману гледалаца, од којих неки уплаћују новац на рачун ове породице, прича садржи недоследности, противречности и процепе. Због тога изванредан, не мали број „неверних Тома“ сумња у њену истинитост (тј. главног заплета – постојање друге супруге и бракоразводне парнице) или аутентичност њених протагониста (Тајеба је „глумица“ а не обична номадска жена; двоје старијих малишана нису њена деца него „глумци“), и односи се према њој као фикционалној режираној драми са сценаријем сличном индијским, турским и латиноамеричким телевизијским серијама, тзв. сапунским операма (в. Kovač & Ivanović 2022). У томе предњаче поједини руски гледаоци који означавају ову филмску причу просто као „кино“, „шоу“ и „спектакл“. Они су измислили и неологизме Иранвуд по угледу на Боливуд („Холивуд може да предахне“, како пише један коментатор) и „Санта Тајбара“, према својевремено популарној америчкој ТВ серији „Санта Барбара“.³⁸

Има и хумористичких коментара: пошто је Тајеба наводно трудна, иако је раздвојена од мужа више од пола године, они који сумњају у њену трудноћу тврде да носи јастук испод хаљине који се стално по-

³⁶ “Eye Health, Chicken Allergies: Single Mom’s Priority for Her Kids”, *Plerd*, https://www.youtube.com/watch?v=hl-3-qDJ_mA (приступљено 31. 1. 2024).

³⁷ “Bringing Sheep Home: A Single Mother’s Journey with Her Kids”, *Plerd*, <https://www.youtube.com/watch?v=LA22Xbssx04> (приступљено 14. 2. 2024).

³⁸ IMDb, <https://www.imdb.com/title/tt0086793/>

мера навише или наниже тако да је немогуће претпоставити у којем је месецу, а на питање, „ко је отац?“, једна коментаторка одговара: „Ако је дете јастук, онда су душек и ћебе родитељи“. Када је Тајеба променила намену своје једнособне куће са прозором у стају за овце и преселила се у ранији амбар без прозора, неко је упитао, „Шта ће овцама соба са прозором?“, а одговор је био, „Па, да гледају кроз њега кад им је досадно“.

Неки гледаоци (не само руски, има и западњака) сматрају да је цела прича патетична и измишљена (тзв. *fake drama*), да „игра“ на сентименте публике како би се привукли потписници, добио што већи број лајкова и коментара, све са циљем да се оствари висок рејтинг и приход од канала. Поједини се понашају као детективи који истражују случај, попут гледатељке са енглеског говорног подручја која је дошла до ових закључака:

Зашто се каже да је Тајаба била трудна када је напустила мужа!? Када је отишла у августу, њен муж је био одсутан два месеца, па ако рачунамо два месеца трудноће до овог месеца, то би било у МАРТУ 2024, 9 МЕСЕЦИ трудноће! (...) Па Тајаба када је отишла у августу није била трудна! И шта то значи!? То значи да Тајаба још увек виђа свог мужа, заправо, на снимку, пред крај гледања видимо њеног мужа како држи Хамида у наручју уз ограду када су живели у колиби, а случајно је ово прилично брзо обрисано, а пре неколико недеља чули смо њеног мужа како кашље. Када гледамо на телефону, ови детаљи нам могу промакнути, али не и када гледамо на 4К ТВ-у великог формата са стерео звуком! (...) Па за мене је јунак у причи њен муж који је невидљив и дозвољава да га критикују зарад његовог дома, а сигурна сам да нема ни друге жене. Све ово је велика лаж да им се побољша живот, штета, јер људи више цене истину и много им је интересантнија, али лаж је јако лоша, а твој успех, Тајаба, која пристајеш да деградираш свог мужа је заснован на обмани и наивности претплатника! Стварно на томе!³⁹

Они најскептичнији пишу да је власник и оператор канала заправо муж јунакиње а не њена сестра, да породица проводи на фарми само неколико сати у току дана, а да ноћу борави у другом месту у

³⁹ “Single Mother, The River’s Keeper: Heavy Weight of Responsibility”, *Plerd*, <https://www.youtube.com/watch?v=y1BmNWMsWh4> (приступљено 27. 2. 2024).

„цивилизацији“⁴⁰ и да није изолована и препуштена самој себи него да је у сталној комуникацији са породицом мужа и оца (канал Бид) итд.⁴¹ Њихови аргументи су да у иранском исламском друштву жена не може да живи сама са децом, да мушкарац има друштвено признато право на више жена, да у случају развода деца од седам година обавезно припадају оцу (Тајебина ћерка има седам година), да по закону морају да похађају основну школу итд. С друге стране, власник канала Пар, који жели да буде отворен у комуникацији са својим гледаоцима, примећује да поједини канали приказују невероватне, измишљене и лажне приче о животу номада, али је дискретан и не наводи који су то канали јер они припадају његовим сродницима и саплеменицима. Оператор на каналу Перен пише да су „ирански мушкарци моногамни“ и да у „90% случајева иранска жена не прихвата другу супругу“. „Хвала вам што не дозвољавате блогерима да вас вређају.“⁴² У случају када мушкарац жели да узме другу жену за супругу, потребна је сагласност прве супруге или судска одлука.

Већинска публика су жене које могу да се поистовете са причом о Тајеби и осећају емпатију према судбини јунакиње и њене деце, било зато што имају слична животна искуства (разведене жене, самохране мајке), или зато што су главне теме скоро универзалне и тичу се односа између мушкараца и жена, верности у браку, развода и старатељства над децом, положаја и стратегија моћи жена уопште, посебно вишеструких улога самохраних мајки и васпитавања деце која расту без очеве, независно од типа социо-културне средине. У том смислу, прича о Тајеби је од самог почетка изгледала као једна од „великих прича“ о женској побуни против поретка и еманципацији у строго патријархалном друштву у којем су жене подређене и наводно мање вредне. То је вероватно и разлог што, упркос сумњама и разочарању извесног броја посетилаца канала који су у почет-

⁴⁰ Има и екстремних, расистичких ставова, али су такви коментари који долазе са руске стране спорадични – да су номади ирански Цигани“ и дивљаци“ и да још живе у каменом добу“ или „средњем веку“.

⁴¹ Оператор уклања овакве коментаре, али не може да постигне јер укупан број коментара сваког дана достиже број од неколико хиљада до преко 7.000 (једном приликом чак 14.000) у случају контроверзи у садржају које изазивају полемике између гледалаца. Понекад дође до размене не баш пријатељских порука између украјинских и руских посетилаца поводом рата у Украјини. Већина руских гледалаца ипак заговара толеранцију и дијалог и жели „мирно небо“ у целом свету.

⁴² “Village party After the engagement ceremony, Mahdi goes to John Bibi's brother Haider's house”, *Peren*, https://www.youtube.com/watch?v=K0wEnrZO_Lk (приступљено 22. 4. 2024).

ку безрезервно веровали у истинитост приче и подржавали Тајебу у свим њеним подухватима, број потписника и коментара не опада, штавише, постојано расте, иако су ставови и даље подељени. Један број гледалаца просто прати одвијање узбудљивог и едукативног наратива о животу људи у другој културној средини, слично пажњи која се посвећује наставцима омиљеног телевизијског серијала, играном или документарном филму. Њима не сметају фикционални елементи у причи о „стварном животу“, режиране ситуације и пре-наглашена драматизација случаја.

Главна разлика између ове животне приче и других у сличном жанру јесте заплет чија је тема специфична за патријархалну исламску културу и односи се на полигинију, односно на судбину прве жене која не пристаје на такав брачни аранжман, напушта мужа водећи са собом децу (која у овој прилици по шеријату припадају оцу и његовој породици), почиње живот од нуле и наводно покреће бракоразводну парницу.⁴³ На другим иранским номадским каналима са сличним наративима, муж доводи другу жену и избацује прву из дома, а главни сукоб између брачног пара се врти око тога коме ће припасти деца. Понекад је у сукоб укључена и свекрва која се ставља на страну сина. Старије жене, мајке и баке, могу да имају истакнуту улогу у породици, вођењу домаћинства и одлучивању, као што је приказано на каналима Перен, Бид и Доора.

Друга, често заступљена и контроверзна тема у видео-снимцима на каналима јесте дивља градња. Номади беземљаши се настанују на туђој, приватној или државној земљи и граде објекте за становање, које им легални власници и државни органи (надлежни Одсек за природне ресурсе или Одсек за пољопривреду) руше, односно протерују их са земље. Због немања потребних дозвола за градњу породица Перен је доживела два узастопна рушења за годину и по дана. Погођени субјекти су често самохране мајке, удовице и жене које су мужеви или станодавци истерали из куће и које проводе тегобан живот са децом у тежњи да се некако и негде скуће, тј. скрасе. По речима самих видеографа, има и оних који се лажно представљају као номади и илегално граде куће ради личне користи од снимања филмова на Јутјубу. На већини канала се иначе граде, дограђују, адаптирају или реновирају објекти за становање и стоку, што је један гледалац назвао „епидемијом градње“.

⁴³ О разводу на ирански начин“ у стварности, в. документарни филм “Divorce: Iranian Style (Global Documentary) | Real Stories”, <https://www.youtube.com/watch?v=yYaRb070r8E>

Друга драма се одвијала на каналу Бид, а главни протагонисти су ћерка из породице Бид, популарна осамнаестогодишња Фарзана и њен осам година старији партнер Хоџат из многочлане породице Шетин са четрнаесторо браће и сестара. Након распитивања о младожењи међу његовим суседима у граду, који су потврдили да он има градску кућу, да није ожењен и да је „добар“ момак и вредан радник, приређена је велика и чак луксузна свадба по мерилима номада. Фарзана и њена породица су сакупили велики девојачки мираз, док је младожења обезбедио техничку опрему за домаћинство и све је то пренето у његову кућу у граду. Након свадбе, младенци су одлучили да живе у селу Дехзиру код младожењине породице. Породица је одмах основала канал Сетин на Јутјубу са намером да приказује свакодневни живот младог брачног пара у сеоској средини и живописном планинском окружењу, надајући се великом броју потписника, јер је романтична љубавна прича освојила срца гледалаца. А онда наступа неочекивани обрт у причи: после месец дана, Хоџат је узео невестино злато и продао га да би саградио нову кухињу у сеоској породичној кући. Невеста се сложила са тиме, али је убрзо након мужевљевог одласка на посао у Исфакан, напустила село и вратила се својим родитељима који чувају стадо у привременом зимском логору у тропској области. Испоставило се да су њих двоје брат и сестра од стрица, да младожења не поседује кућу у граду него да је изнајмљује и гледаоци су поново распирили сумње да он није искрен, да нешто крије и да можда већ има једну супругу. Оператор канала Бид је кратко обавестио гледаоце да је Фарзана побегла зато што ју је муж истукао и понизио, да се вратила родитељима и да ће поднети захтев за развод брака зато што су њихови „морални назори“ инкомпатибилни. Гледаоци су се поделили, једни су стали на страну омиљене јунакиње и лепотице Фарзана, а други на страну Хоџата и његове браће. Хоџат је отада нестао и постао нека врста антијунака попут Тајебиног мужа, али оба канала и даље емитују снимке о свакодневним активностима својих породица. Иако је Хоџатова породица послала „делегацију“ рођака породице Бид као посреднике у спору са намером да врате невесту, исход ове брачне и међупородичне драме је био неизвестан. Након нове посете старешина посредника, Фарзана је одлучила да послуша њихов савет, опрости мужу и врати му се, али не у село него у градску кућу. Поучен претходним искуствима у вези с инсценираним причама на номадским каналима, известен број гледалаца сумња у аутентичност и спонтаност описаних догађаја и пледира попут ове гледатељке из енглеског говорног подручја:

Господо посредници овог канала и уметници номади, молим вас да не правите више фиктивна венчања, нити да тражите унуке који нису изгубљени.... НИЈЕ ПОТРЕБНО. Немојте бити приморани да стварате такве очигледно лажне ситуације да бисте угодили публици и тако стекли погледе на каналу. Ваш живот, ваш свакодневни рад је веома занимљив.

– Надам се да можете зарадити довољно новца на Јутјубу да побољшате квалитет свог живота.

– Вашу земљу, Иран, западне вести већ приказују у веома лошем светлу, тако да не доприносите свим негативним стварима које се говоре о вашем народу.⁴⁴

Онда трећи рођачки канал Khersan24 почне да снима повратак јунакиње и њен живот са мужем у граду и тако сви имају удела у истој причи и свој део „колача“, тј. прихода од ње. У зависности од одлуке, маштовитости и замисли операторâ канала, актери видео-наратива постају глумци у причи о сопственом животу и играју улоге које су им приписане. Тако се нешто што је почело као документарни филм претвара у аматерски играни жанр Јутјуб новеле или, како је то један руски гледалац назвао, „интерактивне иранске романе“. А гледаоци то с временом увиђају и коментаришу:

Ако се претплатници осећају 'непоштовани' преварама, лажима, сплеткарским неискреним причама... Ови Јутјуб канали НИКАДА неће достићи свој пуни финансијски потенцијал!

Номади су наводно живели једноставним срећним животом у природи. Ова промена у начину живота довела је до губитка свих њихових основних вредности и пристојности??

Новац им заиста не вреди толико???⁴⁵

Да, сада у провинцији Луристан (Иран), где живи већина номадских племена – народи Бахтијари и Лури, сви су напустили своју историјску сврху и преузели су снимање, традицију и свакодневни живот у Ирану, али немају много претплатника. Свака кућа има свој филмски студио, а нови канали се стално отварају.

⁴⁴ "Nomadic life blog. Family party in the mountains", *BID*, <https://www.youtube.com/watch?v=0oDkn3gBXTg> (приступљено 4. 3. 2024).

⁴⁵ "Farzaneh's return: the day when life continues happily", *khersan 24*, <https://www.youtube.com/watch?v=ysUr3ICRmlM> (приступљено 10. 3. 2024).

Сижеи су сви прекопирани – туче, драме са другим супругама, тешка судбина самохране мајке са децом, грађевинарство, па све покваре... и онда се свак труди да смисли свој сценарио. Домаћи редитељи и глумци. Ово је посао, начин зарађивања, изграђен на сажалењу и симпатијама публике... Искрено, морам рећи да постоји неколико симпатичних породичних канала на којима снимају праве видео снимке у којима нас упознају са традицијом и свакодневним животом у Ирану, али немају много претплатника.⁴⁶

Овакви гласови су ипак у мањини и јављају се спорадично; већина гледалаца верује или жели да верује у аутентичност ових прича које се свакодневно одвијају у наставцима на њиховим омиљеним каналима. Цитираћу речи филмског редитеља Рајка Грлића о начелној разлици између наративног и документарног филма, тј. фикције и нефикције:

Но сваки филм, па тако и документарни, селектира стварност и тиме обликује нову стварност. Зато се може казати да је сваки филм fiction који у мањој или већој мјери жели да се вјерује у његову стварност, у његов nonfiction (Grlić 2018, 116).

ЗАКЉУЧАК

У овом раду смо пошли од питања да ли антрополог као непристрасни гледалац и учесник у комуникацији на Јутјуб каналима може да стекне релевантна сазнања и увиде о савременој култури и друштвеном животу заједница Лора. Анализа садржаја видео наратива је показала да је то могуће у одређеној мери и поред извесних неизбежних ограничења. Ограничења произлазе из саме природе комерцијалне интерактивне платформе каква је Јутјуб, врсте сценарија аматерских видеографа, њихових тематских преференција у репрезентацији сопствене културе и избору начина предочавања карактера ликова и догађаја у наративном времену филма (у просеку од 50 до 90 минута). Тај начин предочавања комбинује жанрове и поступке документарног аутохтоног и играног филма. Овај спој истине и фикције, које није увек лако разлучити – нпр., прича

⁴⁶ "A Permit Threatens a Single Mom's Farm: Can She Save Her Flock?", *Plerd*, <https://www.youtube.com/watch?v=x0C-Wag8j0U> (приступљено 13. 3. 2024).

о другој супрузи је, према признању неких видеографа, смишљена да би изазвала реакције иностраних гледалаца који су осетљиви на ову тему и положај жена у браку, породици и друштву – делимично објашњава финансијску успешност све већег броја канала и њихову популарност код публике.

Главни проблем у коришћењу ове врсте визуелног материјала у едукативне антрополошке сврхе је немогућност провере података и дубље контекстуализације предочених ставова услед непознавања изворног лори језика (блогери делимично превode дијалоге и дају објашњења на енглеском језику) и немогућности да се спроведе класично етнографско истраживање на терену. Као главни, намеће се закључак да припадници сеоских заједница етничке групе Лор, чак и стари мушкарци и неписмене жене, добро разумеју значај дигиталних медија, мобилне телефоније и глобалне мреже каква је интернет у комуникацији са светом и могућност зараде од снимања филмова о сопственом животу и у сопственој режији. Иницијатори овог новог жанра у иранском друштву су млади људи оба пола, технички обучени и талентовани за снимање, од којих неки похађају школу или имају факултетско образовање, вероватно из друштвених и сродних наука. О томе сведоче кључне речи у описима филмова, као што су идентитет, културно наслеђе, одрживи развој, заштита природне средине и сл. Номадски начин живота се означава као модел за одрживи развој, рационално коришћење природних ресурса и очување културне баштине ове етничке заједнице, а снимање филмова као начин документовања са циљем да се подигне јавна свест и разумевање вредности оваквог начина живота у савременим условима економске и еколошке кризе.

Независно од истинитости садржаја и документарне вредности филмова на Јутјуб каналима, они имају везе са стварношћу утолико што указују на тенденције у начину живота последњих сточара номада у Ирану, међу које спада и етничка група Лор. Државна политика, иновације и технолошки изазване промене у глобалном друштву утичу и на промене у њиховом традиционалном номадском начину живота и унутрашњим односима на нивоу породица и кланова у племену Бахтијари. Једна од главних промена је тежња ка седентаризацији, легалном стицању земље и градњи трајних објеката за становање као и привредних објеката за стоку. Иако и даље многе породице живе од сточарства, мушкарци морају да потраже додатни извор прихода одласком у печалбу и запошљавањем у ближим

(Лордеган, Шахр-е-Корд) и даљим градовима (Исфахан, Шираз и др). Последице тога су предвојени живот проширене и велике породице, оснивање нових домаћинстава од стране синова који се настанују у селима и на периферији градова и слабљење сродничких веза као кохезивног фактора унутар патрилинеарног рода и клана; брак је вирилокални и патрилокални.⁴⁷ Лори то настоје да компензују браковима између ближих, укрштених и паралелних рођака, али удаљеност припадника клана у простору и економске разлике повлаче за собом друштвену неједнакост и емотивну удаљеност. Међу трајно настањеним Лоријима у градовима, преференцијални брак између рођака се полако напушта.

Видео-наративи на каналима инсистирају на номадизму као пожељној форми живота у садејству с еколошком средином – „повратак природи и једноставан живот је лекција која се може научити од овог номадског друштва“, као што пише на каналу Бекр – односно „племенској повезаности“ породица, „трајном духу“ традиције предака и повезаности са њоме, али то је наратив нашег савременог доба који одражава политику очувања етничког идентитета и материјалног културног наслеђа, као и „одрживог развоја“ и заштите природне средине.

Кад је реч о филмском приказивању и вербалним описима традиционалних обичаја, средишње место заузима свадба.

Једно карактеристично обележје прослава венчања код Лора је шарена локална одећа коју носе све жене присутне на свечаности. Ова одећа, украшена посебним украсима и традиционалним шарамима, ефектно одражава културу и идентитет народа Лор. Традиционални плесови такође играју кључну улогу на свадбама Лора. Кроз извођење традиционалних плесова, појединци у овим свечаностима доживљавају осећај присуства у сопственој култури и сматрају ове плесове дубоком везом са прошлошћу и традицијом својих предака. У овим свечаностима се користи и локални музички инструмент народа Лур, назван „тошмал“. Жене, у складу са мелодијом и ритмом тошмала изводе специфичне плесове, а ове представе истичу одличну координацију и интеракцију између музике и телесних покрета. Уз све ове лепе и разноврсне детаље, свадбене свечаности Лора нису само значајни догађаји у животу појединаца ове

⁴⁷ На каналу породице Перен постоји један случај домазетства. И у овом случају је реч о браку између рођака.

етничке групе, него служе и као репрезентација уметности, музике и друштвеног живота.⁴⁸

Овом опису треба додати да на свадби мушкарци обавезно пуцају из пушака.

Други важан догађај у животу породичних и локалних сеоских заједница Лора је прослављање Норуза. Пре празника све породице врше генерално чишћење својих домова и прање тепиха водом са чесме или на реци,⁴⁹ односно купују нове ствари за домаћинство ако то могу себи да приуште. Појединци посте, а то су обично старији мушкарци и жене.

Оснивање и уређивање канала на Јутјуб платформи је пре свега алтернативни начин зарађивања, али је и вид етнокултурне промоције групе у целини и туристичка реклама – позив гледаоцима да се запуте у планине Загрос и буду гости у њиховом „прелепом“ селу Дехзиру,⁵⁰ односно, да „пригрле неконвенционални“ начин живота и „прошире разумевање света“ који их окружује.⁵¹

Својеврсна аутоетнографија коју нуде аматерски видео-филмови на каналима може се посматрати и као неинтенционални вид комуницирања и популаризације антрополошки релевантних тема и садржаја. Предност ових филмова је у томе што гледалац са стране може да види конкретне илустрације многих аспеката културног и друштвеног живота локалних заједница Лора и њихове свакодневне праксе, као што су сезонске миграције, материјална култура, радне активности, породични и сроднички односи, празници и светковине итд, који су иначе невидљиви и отуда апстрактни за читаоца етнографске литературе. Посматрање тзв. номадских канала на Јутјубу може бити и добар повод за антрополога да почне са упознавањем ет-

⁴⁸ “Toshmal Tunes and Traditional Dances: Unveiling the Beauty of Lur Weddings”, *Doora*, <https://www.youtube.com/watch?v=mEBMrBBOaaU> (приступљено 25. 1. 2024).

⁴⁹ “Happy Nowruz with a clean and orderly atmosphere at home for the Setin family”, *Setin*, <https://www.youtube.com/watch?v=EOMI4YXZzkk> приступљено 18. 3. 2024. “rural life. Village women in Iran are preparing for Nowruz”, *Peren*, <https://www.youtube.com/watch?v=L7ORNKwpf1Q> (приступљено 19. 3. 2024).

⁵⁰ Када је Бабак објавио видео о својој посети Ширазу и Персеполису, мој коментар је био, „Дивно“. Колико ја желим да видим Персеполис!“, а он ми је јавно одговорио: „Слободно дођите, Иран је безбедна земља, будите мој гост“.

⁵¹ На каналу Камар је гостовао један европски гледалац, Петер Рук из Холандије и провео месец дана са члановима ове породице. “Amazing moments: a viewer from the Netherlands is a special guest of the Kemer and Akram family”. *Kamar*, <https://www.youtube.com/watch?v=huDVakgm8-4> (приступљено 10. 4. 2024).

нологије и антропологије у Ирану, која је мало или ни мало позната домаћој академској заједници и налази се на периферији у односу на водеће светске, претежно Западне, центре дисциплине (Bošković 2010; Nadjmabadi 2012).

Reference

- Bošković, Aleksandar. 2010. Ed. *Other People's Anthropologies: Ethnographic Practice on the Margins*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Eriksen, Thomas Hylland. 2015. *Fredrik Barth: An Intellectual Biography*. London: Pluto Press.
- Field, Karen L. 1982. "Reviewed Work(s): Women and Space: Ground Rules and Social Maps by Shirley Ardener". *American Anthropologist* 84. 4, (Dec., 1982): 928–929.
- Grlić, Rajko. 2018. *Neispričane priče*. Beograd: Laguna.
- Houtman, Gustaaf & Sue Wright. 2004. "Why Education Matters to Anthropology: An Interview with Sue Wright". *Anthropology Today* 20. 6, Anthropology and Education (Dec., 2004): 16–18.
- Kovač, Senka & Zorica Ivanović. 2022. „'Kad lišće pada': pogled na turske televizijske serije i porodice". *Etnoantropološki problemi* 17. 2, 577–627.
- Nadjmabadi, Shahnaz R. Ed. 2012. *Conceptualizing Iranian Anthropology: Past and Present Perspectives*. Berghahn Books. Kindle.
- Naumović, Slobodan. 2020. „Dobrivoje (1955–2020) i filmska zadruga Pantelića: između amaterizma, indigenog filma i autohtonog vizuelnog izraza srpskog seljaštva". *Katalog XXIX Međunarodnog festivala etnološkog filma*, 70–86. Beograd: Etnografski muzej.
- Naumović Slobodan & Bogdan Dražeta. 2023. "Who Will Turn Me Away from the Sheep? Present State and Development Trends of Transhumant Pastoralism in Eastern Herzegovina in the 21st Century". *Etnoantropološki problemi* 18. 4, 1015–1058. <https://doi.org/10.21301/eap.v18i4.2>
- Shahshahani, Soheila. 2012. "Iranian Anthropologists Are Women". In *Conceptualizing Iranian Anthropology: Past and Present Perspectives*, edited by Shahnaz R. Nadjmabadi, loc. 2574–2938. Berghahn Books. Kindle.
- Shahshahani, Soheila. 2022. "Anthropology and ethnic studies, Iran". *International Journal of Anthropology and Ethnology* 6. 17, <https://doi.org/10.1186/s41257-022-00077-6>. Springer Open, <https://ijae.springeropen.com/articles/10.1186/s41257-022-00077-6>. Published 02 November 2022. Приступљено 20.01.2024.
- Spooner, Brian. 1998. "ETHNOGRAPHY (Text)". *Encyclopaedia Iranica*, IX/1,

pp. 9-28, available online at <http://www.iranicaonline.org/articles/ethnography-i> (accessed on 30 December 2012).

Spooner, Brian I. 2024 (1971). "Cultural Anthropology in Iran". *Expedition Magazine* 13, no. 3-4 (August, 1971): <https://www.penn.museum/sites/expedition/cultural-anthropology-in-iran/> Приступљено 2.09.2024.

Šic, Alfred. 2012. *Problem društvene stvarnosti*. Sabrani radovi. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Wright, Susan. 1993. "Place and Face: Of Women in Doshman Ziāri, Iran". In *Women and Space: Ground Rules and Social Maps*, ed. by Shirley Ardener, 135-155. London & New York: Routledge. Kindle.

Примљено / Received: 23. 03. 2024.

Прихваћено / Accepted: 04. 11. 2024.